

ШИЙДВЭР ГАРГАЛТЫН ТҮВШИН ДЭХ ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН ОРОЛЦОО (орон нутгийн сонгуулийн жишээн дээр)

Судалгааны хураангуй

ХУРААНГУЙ

ИТХ-д нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн улс төрийн туршлага, оролцоо, хүний эрх болон жөндөрийн талаарх ойлголт, мэдлэг, эрхийн зөрчлийг тоон судалгааны арга зүйд суурилан тодорхойлохыг зорив.

2022 он

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ТАЙЛБАР

АПГ	Аймгийн Прокурорын Газар
ИТХ	Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал
ЖҮХ	Жендэрийн Үндэсний Хороо
МУ	Монгол Улс
МЭХ	Монголын эмэгтэйчүүдийн холбоо
НҮБ	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
УИХ	Улсын Их Хурал
ХЭҮК	Хүний эрхийн Үндэсний Комисс
ЦЕГ	Цагдаагийн ерөнхий газар
ШЕЗ	Шүүхийн ерөнхий зөвлөл

ҮР ДҮНГИЙН ХУРААНГУЙ

НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн эрхийн тухай конвенцод эмэгтэйчүүд аливаа алагчлалгүйгээр эрэгтэйчүүдийн нэгэн адил эрх тэгш байдлаар бүх сонгуульд саналаа өгөх, сонгогдвол зохих бүх байгууллагад сонгогдох, төрийн алба хаших болон үндэсний хууль тогтоомжийн дагуу тогтоосон төрийн бүхий л үүргийг гүйцэтгэх зэрэг эрхүүдийг баталгаажуулсан¹. Тус конвенцын заалтууд нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай, Төрийн албаны тухай, УИХ-ын сонгуулийн тухай, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ-ын сонгуулийн тухай, Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссын тухай хууль зэрэг үндэсний хууль тогтоомжид тусгалаа олжээ. 2021 онд Монгол Улс Дэлхийн жендэрийн зөрүүтэй байдлын индексийн “Улс төрийн эрх мэдэл” үзүүлэлтээр 0.122 оноогоор 116 дугаар байрт орсон нь хамгийн хангалтгүй үзүүлэлттэй байна². Мөн Олон улсын парламентын холбооны нэгдсэн мэдээллээс үзэхэд 2021 оны байдлаар нийт улс орнуудын парламентад эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь нь дунджаар 25.8 хувьтай байхад Монгол Улсынх 17.1 хувь бөгөөд Азийн бүс нутгийн дунджаас 21 хувиас доогуур үзүүлэлтэй байгаа нь харагдаж байна³.

Монгол Улсын нийт сонгогчдын 51 хувь нь эмэгтэйчүүд байгаагаас 2020 оны ИТХ-ын сонгуульд саналаа өгсөн сонгогчдын 55.9 хувь нь эмэгтэйчүүд байв. Нэр дэвшсэн эмэгтэйчүүдийн тоог авч үзвэл 2016 онд 129, 2020 онд 151 болсон нь өмнөх сонгуулийн жилтэй харьцуулахад 17 хувиар өсжээ. Аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд нийт 1106 төлөөлөгч байгаагаас 80.4 хувь нь эрэгтэй, 19.6 хувь нь эмэгтэй байна⁴.

Тоо баримтаар аймаг/нийслэлийн ИТХ-ын даргаар 2016-2019 онд нэг ч эмэгтэй хүн сонгогдоогүй бол 2020 онд 2 эмэгтэй сонгогдсоноос үзэхэд орон нутгийн түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоо хангалтгүй байгааг харуулж байна. Түүнчлэн манай улсын дээд боловсролтой эмэгтэйчүүдийн хувь өссөн үзүүлэлтэй байдаг хэдий ч шийдвэр гаргах түвшинд ялангуяа хууль тогтоох дээд байгууллага болон Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д Жендэрийн эрх тэгш байдлын хуульд заасан квотуудын түвшинд хүрээгүй байсаар байна (Дүрс 1).

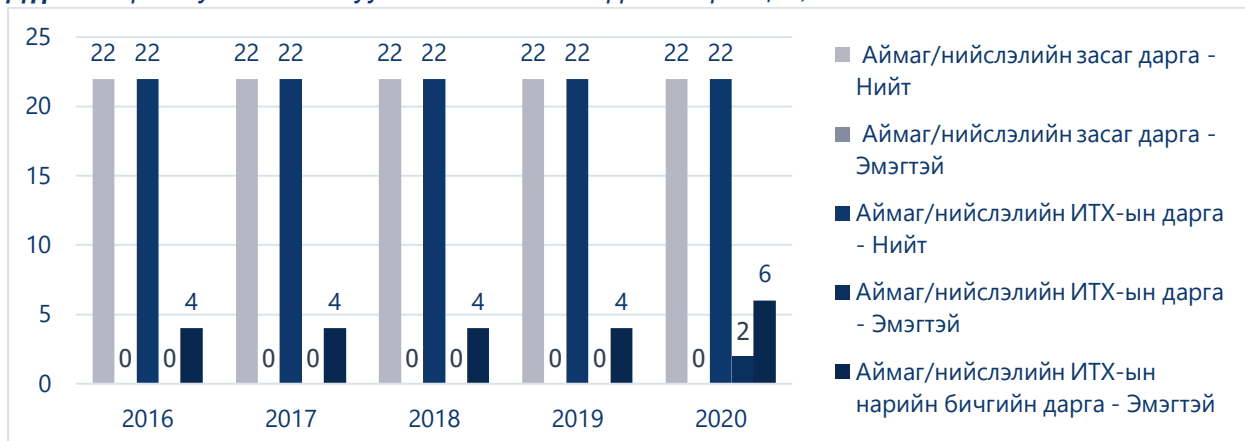
¹ НҮБ-ын 1952 оны 12 дугаар сарын 20-ны өдрийн Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн эрхийн тухай конвенцыг баталж, 1954 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсноор Монгол Улс 1981 онд нэгдэн орсон. <<https://legalinfo.mn/mn/detail/1293>>

² Я.Төгөлдөр, Шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо, жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах зөвлөмжүүд/ Жендэр ба үндэсний чуулган/ 2021.11.09, Улаанбаатар.

³ IPU. (2021). *Inter-Parliamentary Union*. Retrieved from Woman in parliament in 2021: <https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality>

⁴ УСХ. (2021, 08 10). Монгол улсын статистикийн эмхэтгэл-2020. Улаанбаатар, Монгол.

Дүрс 1. Орон нутгийн сонгууль дахь эмэгтэйчүүдийн оролцоо, 2016-2020 он

Эх үүсвэр: Төрийн албаны зөвлөл, ҮСХ-ны www.1212.mn, ЖҮХ АА.

Энэхүү судалгааг НҮБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөр, КОЙКА олон улсын байгууллагын дэмжлэгтэйгээр ХЭҮК болон МЭХ хамтран “ИТХ-д нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо, эрхийн зөрчил” сэдэвт судалгааг 2022 оны 01 дүгээр сараас 2022 оны 03-р сарын хооронд хийж гүйцэтгэлээ. Энэхүү судалгаагаар ИТХ-д нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн улс төрийн амьдралын туршлага, хүний эрх болон жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэг, улс төрч эмэгтэйчүүдэд хандах олон нийтийн хандлага, сонгуулийн үйл явцад эмэгтэй улс төрчдөд тулгарсан эрхийн зөрчил, түүнийг шийдвэрлэсэн байдлыг тодорхойлохыг зорьсон бөгөөд дараах зорилтуудын хүрээнд судалгааг гүйцэтгэсэн болно. Үүнд:

- Зорилт 1. Нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн улс төрийн амьдралын туршлага, оролцоо, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодруулах;
- Зорилт 2. Нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн хүний эрх ба жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэгийг тодорхойлох;
- Зорилт 3. Сонгуулийн явцад нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд тулгарсан эрхийн зөрчил, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэсэн талаар судлах.

Судалгааны зорилтуудад хүрэхийн тулд (1) баримт бичгийн судалгаа, (2) тоон судалгааны аргуудыг ашиглан мэдээлэл цуглуулж шинжилгээ хийв. Судалгааны өгөгдөл цуглуулах ажлыг баруун бүсийн 5 аймаг, хангайн бүсийн 6 аймаг, төвийн бүсийн 7 аймаг, зүүн бүсийн 3 аймаг, Улаанбаатар хотын 9 дүүргийн төлөөллийг оролцуулан үндэсний түвшинд зохион байгуулав. Доор дурдсан түүврээс өгөгдөл цуглуулах ажлыг 2022 оны 02 дугаар сараас 03 дугаар сард хийж гүйцэтгэсэн. Үүнд:

Хүснэгт 1. Судалгааны арга зүйн тойм

Судалгаанд оролцогчид	Мэдээлэл цуглуулсан арга, түүврийн хэмжээ
- Сонгуульд нэр дэвшигчид (Аймаг/дүүргийн ИТХ, сум/хорооны ИТХ) - Баримт бичгийн шинжилгээ	- Нэр дэвшигчдээс авсан асуумж (n=631) - Баримт бичгийн шинжилгээнд хууль, бодлого, судалгааны тайлан, хэргийн материалууд болон бусад баримт бичгүүд

Баримт бичгийн судалгаа. Судалгааны хүрээнд дараах гурван төрлийн бичиг баримтад шинжилгээ хийсэн.

- *Хууль эрх зүйн баримт бичиг* – Шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоотой холбоотой үндэсний хууль, бодлогын баримт бичгүүдтэй танилцсан.
- *Судалгаа, эрдэм шинжилгээний бүтээл* – Шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцооны чиглэлээр хийгдсэн ижил төстэй судалгааны тайлантай танилцсан.
- *Тоон мэдээлэл* – Шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоог харуулсан статистикийн тоо баримтууд, Цагдаагийн ерөнхий газар, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл болон бусад төрийн байгууллагуудын сонгуультай холбоотой бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн судалгаа, мэдээллийг тайланд тусгасан.

Тоон судалгаа. Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн улс төрийн туршлага, оролцоо, сонгуулийн явцад тулгарсан эрхийн зөрчил, түүнийг шийдвэрлэсэн байдлыг тодруулахын тулд орон нутгийн 631 эмэгтэйг хамруулсан асуулга судалгааг зохион байгуулсан.

Дүрс 2. Судалгаанд хамрагдсан оролцогчид, орон нутгаар (n=631)

Аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2016 оны сонгуульд нийт 2174 нэр дэвшигч, 2020 онд 2172 нэр дэвшигч өрсөлдсөн бөгөөд хүйсийн мэдээллийг нэгтгэж гаргаагүй байгаа нь эх олонлогийг тооцоход хүндрэлтэй байв. Судалгааны баг эх олонлогийг тогтоохдоо 2016, 2020 оны нэр дэвшигчийн дундаж үзүүлэлтээр 3259 нэр дэвшигч (нэг хүн 2 удаа дараалан эсвэл нэг хүн нэг л удаа өрсөлдсөн гэж тооцвол) бөгөөд үүнээс ядаж 40 хувь нь эмэгтэйчүүд өрсөлдсөн гэж үзвэл судалгаанд 631 эмэгтэйг хамруулсан нь түүврийн төлөөллийг хангалттай гэж үзэх үндэслэл болж байна.

Судалгаанд оролцогчийн ерөнхий шинж байдал. Судалгаанд хамрагдсан эмэгтэй нэр дэвшигчдийн 628 буюу 99.5 хувь нь эмэгтэй, 3 буюу 0.5 хувь нь ЛГБТК байв. Насны бүтцийн хувьд 24-77 насны нийт 631 эмэгтэй хамрагдсан бөгөөд дундаж нь 44 нас байв. Нийт оролцогчдыг насны ангиллаар нь авч үзвэл 18-35 насныхан 18.4 хувь, хамгийн олон нь 36-45 насныхан 38.8 хувь, 46-55 насныхан 33.1 хувь, 56-аас дээш насныхан 9.7 хувийг эзэлж байна. Судалгааны үр дүнгээр 36-55 насныхан 71.9 хувь буюу

зонхилох хандлагатай байгаа нь эмэгтэйчүүдийн хувьд улс төрийн карьер 36 наснаас эхлэдэг болохыг харуулж байна.

Үндэс, угсааны хувьд 70.8 хувь нь халх үндэстэй бол үндэсний цөөнхийн эзлэх хувь харьцангуй бага хувьтай байв. Судалгаанд оролцогч хоёр эмэгтэй тутмын нэг нь буддын шашинтай бол ямар нэгэн шашин шүтдэггүй гэж өөрийгөө илэрхийлсэн эмэгтэйчүүд 21.4 хувь буюу 4 эмэгтэй тутмын нэг нь байна.

Судалгааны ажлын хүрээнд аймаг/нийслэлийн болон сум/дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд нэр дэвшсэн эмэгтэйчүүдийн боловсрол болон мэргэжлийн чиглэлийг судлан үзлээ. Улс төрч эмэгтэйчүүдийн 60.9 хувь нь дээд боловсролтой, 17.7 хувь нь магистрын зэрэгтэй, харин докторын зэрэгтэй оролцогч нэг л эмэгтэй байв. Аймаг/нийслэлийн болон сум/дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд нэр дэвшсэн эмэгтэйчүүдийн 30.3 хувь нь багш, боловсрол судлал, 16.8 хувь нь анагаах ухаан, 12.8 хувь нь нийгэм, эдийн засаг, 12.4 хувь нь бизнесийн удирдлагын чиглэлээр мэргэжил эзэмшсэн байна. Эндээс харахад судалгаанд хамрагдсан 3 эмэгтэй тутмын нэг нь багш, боловсрол судлалын чиглэлийн мэргэжилтэй байгаа нь орон нутагт гол төлөв боловсрол, төрийн үйлчилгээ, банк санхүү, хувийн хэвшлийн байгууллагуудад тухайн мэргэжлүүдээр ажиллах боломж их байгаатай холбон тайлбарлаж болох юм. Судалгаанд оролцогчийн ажлын туршлагыг судлан үзэхэд 58.3 хувь буюу 2 эмэгтэй тутмын нэг нь төрийн байгууллагад, 21.7 хувь нь хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг, 13.3 хувь нь ААНБ-д ажилладаг байна.

Судалгаанд оролцогчдын 500 нэр дэвшигч буюу 79.3 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 131 нэр дэвшигч буюу 20.7 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д нэрээ дэвшүүлсэн байна. Үүнээс үзэхэд сум, дүүргийн ИТХ-д гол төлөв эмэгтэйчүүд өрсөлдөх боломж их байгаа нь харагдлаа. Намын гишүүнчлэлээр нь харвал:

- МАН-ын гишүүн эмэгтэйчүүдийн 79 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 18.7 хувь нь Аймаг нийслэлийн ИТХ-д,
- АН-ын 83.3 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 14.2 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д,
- Бусад намын 74.1 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 7.4 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д,
- Нам бус бие даагч оролцогчдын 52.9 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 23.5 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д нэрээ дэвшүүлжээ.

СУДАЛГААНЫ ГОЛ ҮР ДҮН, САНАЛ

Энэхүү судалгаанд тоон судалгааны үр дүнг баримт бичгийн шинжилгээний өгөгдлөөр баталгаажуулсан бөгөөд судалгааны явцад нийтлэг шинжтэй хэд хэдэн гол асуудлууд байгаа нь харагдсан. Монгол Улсад шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэхтэй холбоотой нэн тэргүүнд шийдвэрлэх ёстой, хамгийн тулгамдсан асуудлуудыг зургаан үндсэн үр дүнд тоймлон харууллаа. Эдгээр үр дүнг судалгааны тайланд тайлбарласан байх ба үр дүнгийн дагуу авч хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны саналыг тайланд тусгасан болно.

Үр дүн 1: Шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэхэд үндэсний эрх зүйн орчин бүрдсэн хэдий ч хэрэгжилт хангалтгүй байна.

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1 дэх хэсэгт улс төрийн нам, үйлдвэрчний эвлэлийн болон олон нийтийн бусад байгууллагад гишүүнээр эвлэлдэн нэгдэх, тэдгээрийн үйл ажиллагаанд оролцох эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн тэгш эрх, тэгш боломжийг хязгаарлах, ялгаварлан гадуурхахыг хориглоно гэжээ. Мөн хуулийн 8.2 дахь хэсэгт бүх шатны сонгуульд нэр дэвшигч эрэгтэй, эмэгтэй хүний сонгуулийн сурталчилгаанд зориулан улс төрийн намаас үзүүлэх санхүүгийн дэмжлэг ижил хэмжээтэй байна гэж тусгасан. Улс төрийн намын тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн 11.2.8 дахь заалтад Сонгуульд нэр дэвшүүлэх, боловсон хүчнийг шилж сонгох, хүйсийн тэгш байдлыг хангах зарчмыг намуудын дүрэмд тусган мөрдөхийг заасан. Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 29.2 дахь хэсэгт зааснаар “Нам, эвслээс нэр дэвшиж байгаа нэр дэвшигчийн 20-иос доошгүй хувь нь аль нэг хүйсийн нэр дэвшигч байна” гэж заасан байна⁵. Энэ нь эрэгтэй, эмэгтэй хэн ч байхаар зохицуулсан боловч практикт илүүтэйгээр нэр дэвших квотын 20-иос доошгүй хувиар тогтоохдоо эмэгтэйчүүдэд илүү хамааруулж байгаа нь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нөхцөл бүрдэхгүй байна гэж үзэхээр байна. Тухайлбал, 2020 оны сонгуульд нам эвслүүд нь нэр дэвшигчдийг дэвшүүлэхдээ холбогдох хуулийн заалтыг хангаж байгаа боловч суудал авсан байдлыг харахад Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д эрэгтэйчүүд 85 хувь, эмэгтэйчүүд 15 орчим хувийг эзэлж байгаа нь хүйсийн тэнцвэрт байдал хэт зөрүүтэй харагдаж байна⁶.

Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож буй хугацааг тодруулахад оролцогчдын 225 буюу 35.7 хувь нь 11 жилээс дээш, 170 буюу 27 хувь нь 3-6 жил, 127 буюу 20.2 хувь нь 2 хүртэл жил, 108 буюу 17.1 хувь нь 6-10 жил гэж хариулсан байна. Судалгаанд хамрагдсан 3 эмэгтэй тутмын нэг нь 11 дээш жил улс төрд тогтвортой байгаа боловч нам дотроо эзлэх байр суурь жирийн гишүүнээс гадна тодорхой албан тушаалд ахихгүй, хэвээрээ байна. Улс төрийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцсон хугацааг намын гишүүнчлэлээр авч үзвэл МАН-ын гишүүдийн 39.7 хувь, АН-ын гишүүдийн 34.2 хувь болон бусад намын гишүүдийн 40.7 хувь нь 11 жилээс дээш байв.

Судалгаанд хамрагдсан нийт 631 оролцогчийн улс төрийн оролцоог судлан үзэхэд 2016 онд 48 эмэгтэй, харин 2020 онд 367 эмэгтэй ИТХ-ын сонгуульд нэрээ дэвшүүлэн өрсөлдсөнөөс 40 эмэгтэй нь 2016 онд сонгуульд өрсөлдсөн туршлагатай байв. Үүнээс үзэхэд эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо жил ирэх тусам нэмэгдэх хандлага ажиглагдав.

⁵ УИХ. (2020.01.30). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем. Retrieved from Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=15125>

⁶ ХЭҮК. (2021.10.15). 2012, 2016, 2020 оны ээлжит Улсын Их Хурал болон Орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн жендэрийн тэгш байдлын мэдээллийн танилцуулга. Улаанбаатар хот,

Судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн 41 хувь (дундаж 41%, медиан 38%) нь нам дотроо 20-40 хувийн квотыг тогтоодог болохыг баталсан. Уг хариултыг намын гишүүнчлэлээр нь харуулбал,

Хүснэгт 3. Намын квотыг тогтоож буй байдал (n=617)

Намууд	Хүйсийн тэнцвэртэй байдлыг анхаарах	40% дээш дэмжлэг	20-40% дэмжлэг	20% хүртэлх дэмжлэг	Квот тогтоодоггүй	Бусад	Бүгд /хувиар/
МАН	19.9	8.8	38.4	20.9	7.1	5.1	100
АН	15.5	13.0	48.3	12.6	7.6	2.9	100
ХҮН	100						100
Бусад нам	19.1	10.6	23.4	6.4	29.8	10.6	100

МАН-ын гишүүн эмэгтэйчүүдийн 38.4 хувь болон АН-ын гишүүн эмэгтэйчүүдийн 48.3 хувь нь 20-40 хувийг тогтоодог гэж хариулсан. Харин бусад намын хувьд “квот тогтоодоггүй” гэсэн хариултыг хамгийн олон оролцогч өгчээ. ХҮН-ын гишүүн 2 оролцогч байгаа нь нийт оролцогчийн тоотой харьцуулахад хэт цөөн тул тус намын оролцогчдын төлөвийг тодорхойлоход хангалтгүй байна.

Эмэгтэй нэр дэвшигчдэд квотыг олгохдоо хэд хэдэн шалгуур үзүүлэлтийг үндэслэл болгодог байна. Судалгаанд оролцогчдын 261 буюу 27.4 хувь нь “олон жил намын гишүүнээр тогтвортой, идэвхтэй ажилласан”, 256 буюу 26.9 хувь нь “Намдаа нөлөө бүхий танил, хамаатан садны дэмжлэг өндөр” гэсэн хариултуудыг өгчээ. Харин “Намын удирдах албан тушаал хашсан”, “Намдаа ихээхэн хэмжээний мөнгөн хандив өгдөг” гэсэн хариултуудыг тус бүр 4.8 оролцогч сонгосон.

Үр дүн 2: Орон нутгийн сонгууль дахь эмэгтэйчүүдийн оролцоонд нас залуу, гэрлэлтийн баталгаатай, намын гишүүнчлэлтэй, төрийн байгууллагад ажилладаг, тухайн амьдарч буй орон нутагтаа тогтвор суурьшилтай 8-аас дээш жил амьдарсан байдал зэрэг хүчин зүйлүүд нөлөөлж байна.

Судалгааны ажлын хүрээнд эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог тодорхойлох олон хүчин зүйлийн регрессийн шинжилгээнд судалгаанд хамрагдсан 631 хүний мэдээллийг ашиглав. Шинжилгээний загварт үл хамаарах хувьсагчаар эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог авч, бусад ижил төстэй судалгаанд үндэслэн үл хамаарах хувьсагчдыг сонгосон болно.

Хүснэгт 4. Эмэгтэйчүүдийн улс төрд идэвхтэй оролцох байдалд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийн шинжилгээ

Хамааран хувьсагч: Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо нэмэгдэх байдал		
Үл хамаарах хувьсагчид	(1) загвар	(2) загвар
Сонгуульд нэр дэвшигч_Нас_Ахимаг	-.108** (.044)	-.113*** (.044)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Амьдран суугаа газар_Хамгийн багадаа 8 жил	.084* (.047)	.082* (.047)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Гэр бүлийн байдал_Гэрлэсэн	.078*** (.025)	.066*** (.023)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Ажлын байр_Төрийн байгууллага	.069** (.031)	.074** (.031)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Намын гишүүн	.077*** (.025)	.072*** (.024)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Үндэстэн_Халх		.023 (.02)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Шашин_Будда		.034 (.032)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Боловсролын түвшин		.061 (.049)
Сонгуульд нэр дэвшигч_Гэр бүл_Санхүүгийн нөхцөл байдал		.034 (.034)
Тогтмол	.084*** (.017)	.051* (.029)
Ажиглалт	631	631
R-квадрат	.135	.143
Статистикийн ач холбогдол		
*** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$		

Регрессийн (2) загварт *Нас* хувьсагчийн үнэлэгдсэн коэффициент -0.044 байгаа нь судалгаанд хамрагдсан оролцогчдын нас нэг нэгжээр залуужихад 0.044-өөр өсөх магадлалтай байгааг 95 хувийн итгэх завсарт харуулж байв (Хүснэгт 3). Өөрөөр хэлбэл, эмэгтэйчүүдийн нас залуужих тусам улс төрийн оролцоо нэмэгдэж буйг илтгэж байна.

Улс төрч эмэгтэйчүүд 90.5 хувь нь тухайн амьдран суугаа газартаа тогтвор суурьшилтай буюу 8 жилээс дээш хугацаанд амьдарч байгаа бол 4 жил хүртэл амьдарсан эмэгтэйчүүдийн хувь 4.3 хувь байгаа нь тухайн орон нутагтаа хэдий чинээ урт хугацаанд амьдарна төдий чинээ улс төрд оролцох боломж нэмэгдэж байгааг (1 загвар, $p < .05$), (2 загвар, $p < .05$) загварын үр дүнгүүд харуулна.

Эмэгтэй улс төрчдийн гэрлэлтийн байдлыг судлан үзэхэд 87.1 хувь нь гэрлэлтийн баталгаатай бол 4 хувь нь ганц бие эмэгтэйчүүд байв. Өөрөөр хэлбэл, гэрлэсэн, гэр бүлийн зүгээс дэмжин тусалдаг байдал нь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлдэг болох нь шинжилгээгээр батлагдаж байна (1 загвар, $p < .05$), (2 загвар, $p < .05$).

Шинжилгээний үр дүнгээр төрийн байгууллагад ажилладаг байх нь улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлдэг гэж үзэж болохоор байна (1 загвар, $p < .05$), (2 загвар, $p < .05$). Улс төрч эмэгтэйчүүд 90.5 хувь нь тухайн амьдран суугаа газартаа тогтвор суурьшилтай буюу 8 жилээс дээш хугацаанд амьдарч байгаа бол 4 жил хүртэл амьдарсан

эмэгтэйчүүдийн хувь 4.3 байгаа нь тухайн орон нутагтаа хэдий чинээ урт хугацаанд амьдарна төдий чинээ улс төрд оролцох боломж нэмэгдэж байгаа нь харагдлаа.

Судалгаанд нийт 631 оролцогч хамрагдсанаас 630 нь намын гишүүнчлэлийн талаар мэдээллээ өгсөн. Оролцогчдын 298 буюу 49 хувь нь МАН, 239 буюу 39.3 хувь нь АН, 2 буюу 0.3 хувь нь ХҮН, 37 буюу 6 хувь нь бусад нам, 32 буюу 5.3 хувь нь нам бус байв. Тодруулбал, *Сонгуульд нэр дэвшигч_Намын гишүүн* хувьсагчийн үнэлэгдсэн утга эерэг бөгөөд статистикийн ач холбогдолтой байгаа нь намын харьяаллаас хамаарч улс төрийн оролцоо шууд нэмэгдэнэ гэж дүгнэж болохоор байна. Намын гишүүнчлэлтэй оролцогчдын намдаа эзлэх байр суурийг тодорхойлоход бүх намуудын хувьд жирийн гишүүний эзлэх хувь хамгийн өндөр буюу 52.7 хувиас дээш байгаа бол намын дээд удирдлагын багийн гишүүний эзлэх хувь хамгийн бага 1.7~2.5 хувь хэлбэлзэж байна. Судалгаанд оролцогчдын 79.3 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 16.4 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д нэрээ дэвшүүлсэн байна. Үүнээс үзэхэд сум, дүүргийн ИТХ-д гол төлөв эмэгтэйчүүд өрсөлдөх боломж их байгаа нь харагдлаа. Намын гишүүнчлэлээр нь харвал:

- МАН-ын гишүүн эмэгтэйчүүдийн 79 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 18.7 хувь нь аймаг нийслэлийн ИТХ-д,
- АН-ын 83.3 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 14.2 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д,
- Бусад намын 74.1 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 7.4 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д,
- Нам бус бие даагч оролцогчдын 52.9 хувь нь сум, дүүргийн ИТХ-д, 23.5 хувь нь Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д нэрээ дэвшүүлжээ.

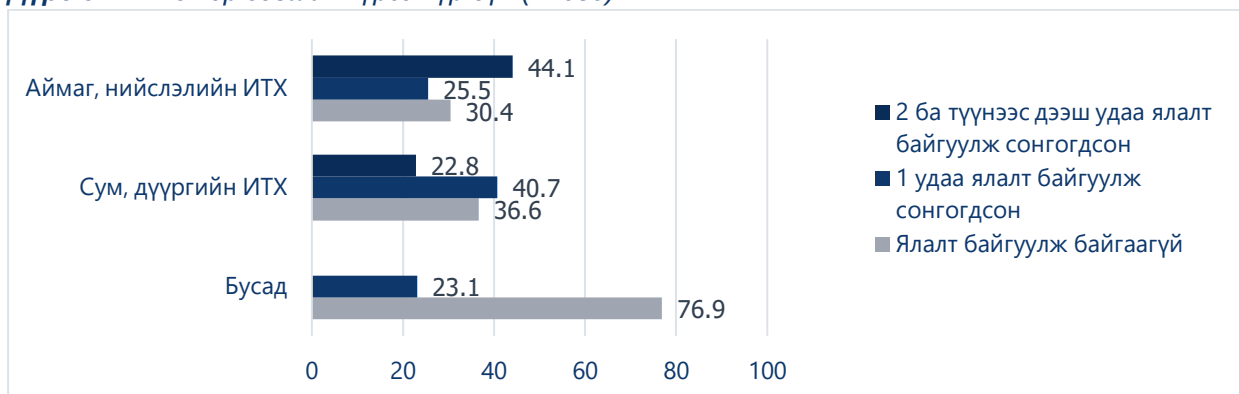
Үр дүн 3: Эмэгтэйчүүд орон нутгийн сонгуульд өрсөлдөх зардлыг гэр бүлийн гишүүдээс, хамаатан саднаасаа бүрдүүлдэг бөгөөд сонгуульд ялалт байгуулахад нэр хүнд, одоогийн эрхэлж буй албан тушаал ихээхэн нөлөөлдөг байна.

Судалгаанд оролцогч эмэгтэйчүүдийн дөнгөж 1.7 хувь нь 2004-2020 онд тасралтгүй буюу 6 удаа ИТХ-д өрсөлдөж, төлөөлөгчөөр сонгогдон ажиллажээ. Эмэгтэйчүүдийн 71.7 хувь нь орон нутгийн сонгуульд нэг удаа өрсөлдсөн нь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн карьер төдийлэн амжилтгүй, тогтворгүй болохыг харуулж байна. Оролцогчид нэр дэвшихэд шаардагдах зардлыг дараах эх сурвалжуудаас бүрдүүлжээ. Үүнд:

- Гэр бүлийнхээ дэмжлэгээр бүрдүүлсэн, хамаатан саднаасаа зээлсэн – 46 хувь,
- Намын удирдлагууд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлсэн – 30.3 хувь
- Бусад эх үүсвэрээс (хамаатан садан, найз нөхөд, иргэд олон нийт болон намын гишүүдийн тусламж дэмжлэгээр, өөрийн өмчийн борлуулсан орлогоор) – 0.8~8.4 хувь тус тус байв.

Улс төрийн сонгуульд нэрээ дэвшүүлэн, хүрсэн үр дүнг харахад “ялалт байгуулж байгаагүй” болон “1 удаа ялалт байгуулсан” оролцогчдын эзлэх хувь тус бүр 37.3 хувь, харин 25.3 хувь нь “2 ба түүнээс дээш удаа ялалт байгуулсан” байна.

Дүрс 3. ИТХ-д нэр дэвшин хүрсэн үр дүн (n=630)

Сонгуульд оролцсон эмэгтэйчүүдээс ялалт болон ялагдалд нөлөөлсөн хүчин зүйлүүдийн талаарх олон сонголттой хариулт бүхий асуумжид хариулсан хариултыг эрэмбэлж харвал:

Хүснэгт 5. Сонгуулийн ялалт болон ялагдалд хүргэсэн хүчин зүйлүүд, олон сонголттой (n=626)

Ялалтад нөлөөлсөн хүчин зүйл (n=326)	Хувь	Ялагдалд хүргэсэн хүчин зүйлүүд (n=305)	Хувь
өөрийн минь нэр хүнд	42.5	улс төрийн намын дотоод зохион байгуулалт ойлгомжгүй, зөрчилтэй байдал	34.4
эрхэлж буй ажил албан тушаал	37.4	сонгуулийн сурталчилгаанд зарцуулах хөрөнгө хүрэлцээгүй	31.6
намын зохион байгуулалт, дотоод менежмент	27.0	нам доторх эрэгтэйчүүдийн сөрөг хандлага	21.0
мөрийн хөтөлбөр	22.0	намын удирдлагын дэмжлэг сул	20.5
боловсролын түвшин өндөр	17.9	сонгуулийн тогтолцоо	19.9
иргэдийн эмэгтэйчүүдийг дэмжих хандлага	12.0	эмэгтэйчүүдийг эсэргүүцэх олон нийтийн хандлага	13.7
гадаад үзэмж, биеэ авч явах байдал	6.0	нөлөө бүхий намын гишүүн бус	9.8

Судалгааны үр дүнгээр сонгуулийн ялалтад эмэгтэйчүүдийн 42.5 хувь нь өөрийн минь нэр хүнд гэсэн бол 34.4 хувь нь ялагдалд хүргэхэд улс төрийн намын дотоод зохион байгуулалт ойлгомжгүй, зөрчилтэй байдал нөлөөлсөн байна. Сонгуульд дахин нэрээ дэвшүүлэх төлөвлөгөөтэй эсэхийг оролцогчдоос тодруулахад дөнгөж 18 хувь нь байгаа, 26.2 хувь нь тодорхой төлөвлөгөө байхгүй бол 55.4 хувь нь хэлж мэдэхгүй байна гэж хариулжээ. Аль шатны сонгуульд нэр дэвшиж байснаас үл хамаараад энэ шийдвэр бараг адил байгаа нь судалгаанаас харагдсан.

Судалгааны ажлын хүрээнд сонгуульд дахин нэр дэвшихгүй болон нэр дэвших шийдвэрт нөлөөлж буй хүчин зүйлийг асуулга судалгааны нээлттэй асуултын хариултуудын үр дүнг нэгтгэн харууллаа.

Хүснэгт 6. ИТХ-ын сонгуульд дахин нэр дэвшихгүй байхад нөлөөлсөн хүчин зүйлс (n=165)

Нөлөөж буй хүчин зүйлүүд	Аль нэг намын гишүүн	Бие даан нэр дэвшигч буюу намын харьяалалгүй
Хувь хүний түвшинд	- Сонгуульд зарцуулах төсөв мөнгө байхгүй; - Өөрийн хүслээр нэр дэвшээгүй; - Нас залуу байх эсвэл ахих тусам дэмжлэг авах боломжгүй;	Сонгуульд зарцуулах төсөв мөнгө байхгүй - Эрүүл мэндийн нөхцөл байдал
Гэр бүлийн түвшинд	- Гэр бүлийн гишүүд дэмждэггүй, ялангуяа нөхөр, хамтран амьдрагч эсэргүүцэх; - Гэр бүлийн зүгээс санхүүгийн дэмжлэг байхгүй - Гэр бүлээрээ өөр газар шилжин суурьших; - Гэр бүлийн гишүүдийн эрүүл мэнд нөхцөл байдал нөлөөлөх;	- Гэр бүлийн гишүүдийн эсэргүүцэлтэй тулгарах; - Гэр бүлийн зүгээс санхүүгийн дэмжлэг байхгүй;
Орон нутгийн түвшинд	Иргэдийн дэмжлэг сул, хардалт их байх; Иргэд мөнгөний төлөөх сонголт хийх; Иргэдийн сонгуулийн боловсрол доогуур байх; Иргэд, олон нийтийн зүгээс гүтгэлэг, дайралтад өртөх; - Улс төрөөс хэт хараат байснаар ажлын байраа алдах эрсдэлийг бий болгох; - Намын удирдлагуудтай үзэл бодол зөрчилдөх, нэр төрд халдах, дарамт үзүүлэх; - Ажлын ачаалал ихтэй байх; - Намын дотооддоо зөрчилтэй байх; - Намд олон жил ажилласан хүнд шагнал болгож албан тушаал олгох; - Залуучуудыг дэмждэггүй; - Нэг намын гишүүд бие биенээ дэмждэггүй, өрсөлдөгчийн байр сууринаас нэр хүндийг унагаах, гэр бүлд нь сэтгэл санааны дарамтад оруулах маркетинг хийх; - Сөрөг хүчинд ялах магадлалтай тойрогт гол төлөв эрэгтэй нэр дэвшигчдийг хуваарилах;	Иргэдийн мөнгөний төлөөх сонголт, шударга бус байдлыг хөхиүлэн дэмжих хандлага түгээмэл; Иргэдийн дэмжлэг сул, гүтгэн доромжлох нь их; - Ажлын ачаалал ихтэй байх;
Тогтолцоо, намын түвшинд	Намын эрэгтэй гишүүдийн дэмжлэг сул; Намын удирдлагын жөндөрийн талаарх ойлголт, мэдлэг хангалтгүй; Намын зүгээс санхүүгийн дэмжлэг байхгүй; - Намын дотоод зохион байгуулалт муу, нэр хүнд нь унах (нам доторх фракцуудын бодлого, үйл ажиллагаа, зөрчилдөөн газар авах).	

Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн үзэж байгаагаар ИТХ-ын сонгуульд нэр дэвшихгүй байхад орон нутгийн болон тогтолцоо, намын түвшний хүчин зүйлүүд голлох нөлөө үзүүлж байгаа нь харагдлаа. Тодруулбал, иргэд, олон нийтийн зүгээс дэмжлэг муу, иргэдийн зүгээс ихээхэн гүтгэлэг, дайралтад өртөх байдал, намын удирдлага, ялангуяа эрэгтэй гишүүдийн дэмжлэг сул, хангалтгүй байгаа нь улс төрийн оролцоонд сөргөөр нөлөөлдөг байна.

Хүснэгт 7. ИТХ-ын сонгуульд дахин нэр дэвшихэд нөлөөлсөн хүчин зүйлүүд (n=113)

Нөлөөж буй хүчин зүйлүүд	Аль нэг намын гишүүн	Бие даан нэр дэвшигч буюу намын харьяалалгүй
Хувь хүний түвшинд	- Өөрийн дуу хоолойгоо иргэд, олон нийтэд идэвхтэй хүргэх; - Улс төрийн туршлагатай байх; - Өөрийн итгэл үнэмшил, зорилгод хүрэх хүсэл тэмүүлэлтэй байх (бусад эмэгтэйчүүдэд үлгэр дууриалал, өөрсдийн төлөө тэмцэх чухлыг ойлгуулах үүднээс нэр дэвших);	- Улс төрийн туршлагатай байх; - Өөрийн бизнес, орлоготой байх
Гэр бүлийн түвшинд	- Гэр бүлийн гишүүд намын гишүүн байх; - Гэр бүл, хамаатан садны нөлөө;	Гэр бүлийн гишүүдийн дэмжлэг
Орон нутгийн түвшинд	- Намын удирдлагуудаас санал тавих; - Орон нутгийн иргэдийн зүгээс нэр дэвшихийг хүссэн санал ирүүлэх, итгэл хүлээлгэх; - Улс төрд орсноор ажлын байраа алдсан тул үргэлжлүүлэн хийхээс аргагүйд хүрэх; - Нам дотроо танигдах, нэр хүндтэй байх;	Орон нутгийн иргэдийн зүгээс нэр дэвшихийг хүссэн санал ирүүлэх, итгэл хүлээлгэх;
Тогтолцоо, намын түвшинд	Улс төрийн нам нь квотоор эмэгтэйчүүдийн сонгуульд нэр дэвших боломжийг олгох;	

ИТХ-ын сонгуульд дахин нэр дэвшихэд хувь хүний болон орон нутгийн түвшний хүчин зүйлүүд голлох нөлөөтэй байна. Тухайлбал, өөрийн дуу хоолойгоо иргэдэд идэвхтэй хүргэх, улс төрийн туршлагатай байх, орон нутгийн намын удирдлагууд болон иргэдийн зүгээс санал тавих нь эмэгтэйчүүдийг дахин нэр дэвшихэд нөлөөлсөн байна.

Үр дүн 4: Эмэгтэйчүүд улс төрд олон жил байх тусам олон нийтийн зүгээс нэр хүндэд нь халдах, хэл амаар доромжлох асуудал тулгардаг байна.

Судалгаагаар олон нийтийн хандлагыг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож буй жилээс хамааруулж үзэхэд 2 жил хүртэл улс төрд идэвхтэй оролцогч эмэгтэйчүүдийг олон нийтийн зүгээс дэмжих хандлага 32.3 хувь байснаа 3-6 жил хүртэл жилийн хувьд уг хувь буурах тал ажиглагдав. Харин 6-аас дээш жил идэвхтэй улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож буй эмэгтэйчүүдийг олон нийтийн зүгээс дэмжих байдал нэмэгдэж байв.

Судалгааны үр дүнгээр улс төрч эмэгтэйчүүдийг 18-44 насны болон 55 дээш насны эмэгтэйчүүд гэж ангилж, 55 дээш насны эмэгтэйчүүдийг 45-54 насны эрэгтэйчүүд дэмждэг болох нь харагдаж байна. Харин 18-45 насны эрэгтэйчүүд, 45-54 насны эмэгтэйчүүдийг илүүтэйгээр дэмждэг бол, 55-аас дээш насны эрэгтэйчүүд эсэргүүцдэг гэсэн хариултын эзлэх хувь өндөр байв. Гэхдээ улс төрч эмэгтэйчүүдийг дэмжигч болон үл дэмжигчийн хооронд эрс ялгаа, хэт өндөр зөрүүтэй байдал харагдахгүй байна.

Орон нутгийн сонгуульд өрсөлдсөн 631 эмэгтэйчүүдийн 67 хувь нь сонгуульд оролцох үед олон нийтийн зүгээс ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл гараагүй бол 33 хувь нь ямар нэгэн асуудалтай тулгарсан байна. Олон нийтийн зүгээс асуудалтай тулгарч байсан эмэгтэйчүүдийн 69.4 хувь нь гол төлөв нэр хүндэд нь халдах, хэл амаар

доромжлох явдалтай нүүр тулж байсан. Уг асуудал тухайн эмэгтэй намын гишүүн эсвэл намын харьяалалгүй байгаагаас үл хамааран гарч байгаа нь жендэрийн хэвшмэл үзэл олон нийтийн дунд өнөөг хэр нь бат бөх оршин буйг харуулж байна.

Судалгаанд оролцогчдын 23 хувь нь намын удирдлагын түвшинд эрэгтэйчүүд эмэгтэйчүүдийг дэмждэггүй гэх хандлагыг олон нийтэд төрүүлдэг гэсэн бол 17.6 хувь нь улс төрч эмэгтэйчүүдийн биеэ авч явж буй байдал, авлига, ашиг сонирхлын зөрчил, гэр бүлийн амьдрал зэрэг сөрөг, таагүй мэдээлэл нь эмэгтэй хүнд итгэх олон нийтийн итгэлийг бууруулаад зогсохгүй, дараагийн улс төрийн карьер хийхээр төлөвлөж буй эмэгтэйчүүдэд сөргөөр нөлөөлдөг болохыг баталсан. Улс төрд оролцох үедээ олон нийтийн зүгээс тулгарсан хүндрэл бэрхшээлийг хэрхэн даван туулсан талаар тодруулбал:

- Нөхцөл байдлыг өөрөө л сэтгэл зүйгээр даван туулсан (73 хувь);
- Гэр бүлийн гишүүдийн дэмжлэгээр даван туулсан (21 хувь);
- Хөрөнгө, санхүүгээр шийдсэн (2.4 хувь);
- Хуулийн байгууллагад хандаж шийдүүлсэн (0.9 хувь).

Олон нийтийн зүгээс тулгарсан хүндрэл бэрхшээлийг эмэгтэйчүүдийн дийлэнх нь өөрийн сэтгэл зүйгээр даван туулсан байна.

Судалгааны үр дүнгээр сонгуульд нэр дэвшсэн эмэгтэйчүүд дийлэнх нь өөрсдийн давуу талыг шударга, тууштай, нямбай, хүлээцтэй болон аливаа зүйлийг чин сэтгэлээсээ чанартай гүйцэтгэдэг гэж тодорхойлсон. Харин сул талаа санхүүгийн чадавх сул, улс төрийн амбиц бага, өөрийгөө олон нийтэд сурталчлах тал дээр муу гэж тодорхойлсон. Судалгаанд оролцогчийн 21.9 хувь нь сонгогчдын жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэг сул, 15.7 хувь нь сонгогчдын боловсрол хангалтгүй, 15.7 хувь нь улс төрд эрэгтэй хүн л чадварлаг байдаг гэдэгт итгэдэг, 11.7 хувь нь эрэгтэйчүүдээс хамааралтай байдалтай гэж хардаг гэсэн хүчин зүйлүүд эмэгтэйчүүдийн улс төрийн карьерт хамгийн сөрөг нөлөө үзүүлдэг гэж хариулсан.

Үр дүн 5: Нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн хүний эрх, жендэрийн талаарх ойлголт мэдлэг хангалтгүй байна.

Судалгааны үр дүнгээс үзэхэд судалгаанд хамрагдсан нийт нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн 20.8 хувь буюу 4 эмэгтэй тутмын нэг нь хүний эрх, эрхийн зөрчлийн талаар, 32.7 хувь буюу 3 эмэгтэй тутмын нэг нь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн талаар ойлголт мэдлэг бага гэж үнэлжээ. Энэ нь эмэгтэйчүүдийн хүний эрх, эрхийн зөрчил, жендэрийн талаарх ойлголт мэдлэг хангалтгүй болохыг харуулж байгаа бөгөөд цаашид орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд хүний эрх, жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Хүний эрх, жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэгтэй байх нь өөрийн болон бусдын эрхийг хамгаалах, жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах, нийгмийн асуудлуудын үндэс суурь болсон жендэрийн хэвшмэл үзлийг халах, улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёл болон гэр бүлийн харилцаанд бат бөх оршин буй жендэрийн ялгаварлан гадуурхалтыг арилгахад ихээхэн чухал юм.

Судалгаанд оролцогч эмэгтэйчүүдийн 40 хувь буюу 5 эмэгтэй тутмын хоёр нь эрх зөрчигдсөн тохиолдолд хаана хэнд хандаж, хэрхэн даван туулахаа мэдэхгүй гэж хариулжээ. Орон нутгийн сонгуульд эмэгтэй нэр дэвшигчдийн нэр хүндэд халдах асуудал гардаг бөгөөд тухайн нөхцөл байдлаа өөрөө л даван туулдаг байна.

Үр дүн 6: Нэр дэвшигч эмэгтэйчүүд гол төлөв нийгмийн сүлжээнд нэр төрийг гутаах, гүтгүүлэх, хэл амаар доромжлох асуудалд илүү өртдөг ба уг асуудлаар холбогдох төрийн байгууллагад хандах нь сул байна.

Шүүхийн Ерөнхий Зөвлөлийн 2021 оны мэдээллээс үзэхэд Монгол Улсын Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхээр 2016 онд 184, 2020 онд 48 тус тус сонгуулийн маргааныг шийдвэрлэсэн нь 2020 оныг 2016 онтой харьцуулахад 4 дахин буурсан үзүүлэлттэй байгаа нь КОВИД-19 цар тахал нөлөөлсөн байх талтай. Байршлаар нь судлан үзвэл 2016 онд нийслэлд 38 маргаан, аймгуудын хувьд Дорнод, Дархан-Уул аймаг хамгийн их буюу 19-20 маргааныг шийдвэрлэсэн байв. Харин 2020 онд нийслэлд 3 маргаан бол Сүхбаатар, Увс аймагт 5-7 маргааныг хамгийн ихдээ шийдвэрлэжээ⁷. ЦЕГ-ын Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах албаны мэдээллээр Улсын Их Хурлын болон Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2016 оны ээлжит сонгуультай холбоотой 630 гомдол, мэдээлэл хүлээн авч шалгаснаас 78 буюу 13.2 хувь нь нэр дэвшигчийн нэр төр, алдар хүндийг гутаан доромжилсон худал мэдээллийг нийтэд тараасан гэх гомдол мэдээлэл бүртгэгдсэн бол 2020 онд энэ төрлийн хэрэг Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн түвшинд нийт 181 гомдол хүлээн авснаас 56 буюу 30.9 хувь нь эзэлж байв. Нэр дэвшигчийг нэр төр, алдар хүндийг гутаан доромжилсон, худал мэдээллийг нийтэд тараасан, бие махбод, нэр хүнд алдар нэрд халдсан гомдлыг хүйсээр нь харах боломжгүй байгааг цаашид анхаарах шаардлагатай.

Судалгаанд хамрагдсан нийт 631 эмэгтэйн 33.3 хувь нь ямар нэгэн зөрчил гараагүй бол 66.7 хувь нь эрх зөрчигдсөн болохыг баталсан. Сонгуулийн үйл явцад эрх нь зөрчигдсөн 421 эмэгтэйд уг зөрчлүүд хаана үйлдэгдэж буйг тодруулахад 75.9 хувь нь бусад газарт (намын байр, гэр бүлийн орчин, гудамж), 28.5 хувь нь нийгмийн сүлжээнд, 8.7 хувь нь сонгуулийн сурталчилгааны байранд үйлдэгджээ. *Нийгмийн сүлжээнд* нэр төрийг гутаах, гүтгүүлэх, хэл амаар доромжлох, заналхийлэл, халдлага, бусад зүй бус үйлдэлд өртөх, хийж буй үйлдлийг заах, мөшгих, хувийн амьдралыг үл хүндэтгэх, халдах зөрчлүүд хамгийн ихээр гардаг байна. *Сонгуулийн сурталчилгааны байранд* гарсан зөрчлүүдийн 12.0~16.7 хувь нь заналхийлэл, халдлага, үл хүндэтгэх зөрчлүүд гарч байхад, харин намын байранд гарсан бэлгийн дарамтад өртөх зөрчил нь бусад газарт гарсан зөрчлийн 44.4 хувийг эзэлж байв.

Эмэгтэй улс төрчийн эрхийн зөрчлүүд орон нутгийн *сонгуулийн сурталчилгаа хийх үед* нэр төрийг гутаах, гүтгэх, хэл амаар доромжлох, албадан саатуулах, хувийн эд зүйлийг хулгайлах, эд хөрөнгийг гэмтээх эвдлэх, сүйтгэх, харин *намын квот тогтоож, нэр дэвшүүлэх шатанд* бэлгийн дарамт үзүүлэх зөрчлүүд хамгийн их гарчээ. Эдгээр 5 зөрчил тутмын нэг нь эрэгтэй сонгогчийн зүгээс, 4 зөрчил тутмын нэг нь хамтран нэр

⁷ Шүүхийн ерөнхий зөвлөл. Албан бичигт хариу хүргүүлэх тухай, 2021/11/01. Улаанбаатар хот.

дэвшигчийн зүгээс тус тус үйлдэгдсэн болохыг судалгаанд хамрагдсан эмэгтэйчүүд баталсан. Бэлгийн дарамтад өртсөн оролцогчдын хувьд энэ төрлийн зөрчлийн 50 орчим хувь буюу 2 зөрчил тутмын нэг нь намын удирдлагын зүгээс үйлдэгдсэн байна.

Эрх нь зөрчигдсөн гэж үзэж буй эмэгтэйчүүдийн 62.1 хувь нь гомдол гаргаагүй, 24.6 хувь нь намын удирдлагад хандсан, 13.3 хувь нь цагдаагийн байгууллагад хандсан байна. Цагдаагийн байгууллагад хандсан 56 эмэгтэйн 3 нь шүүхээр асуудлаа шийдвэрлүүлсэн. ХЭҮК-д хандсан орон нутгийн сонгуультай холбоотой зөрчлийн тоо нийт зөрчлийн дөнгөж 1.3 хувийг эзэлж байна. Орон нутгийн сонгуулийн үйл явцад улс төрч эмэгтэйчүүдийн эрх ихээр зөрчигдөж байгаа хэдий ч гомдол гаргахгүй байх эсвэл өргөдлөө буцаахад хүргэдэг хэд хэдэн шалтгааныг дурдсан. Үүнд: мэдлэг ойлголт хангалтгүй, хандсан ч шийдвэрлэгдэх үйл явц удаашралтай, зардал чирэгдэлтэй, төрийн байгууллагын хүнд суртал их гэх мэт.

Зөрчил гарсантай холбоотой улс төрч эмэгтэйчүүдэд дараах сөрөг үр дагаврууд гарчээ. Тухайлбал,

Дүрс 4. Зөрчлөөс үүдэлтэй сөрөг үр дагавар (n=421), хувиар

Судалгааны үр дүнгээр зөрчлөөс үүдэлтэй эмэгтэйчүүд стресс, бухимдал нэмэгдэх, итгэлцэл буурах, гэр бүлийн зөрчил маргаан үүсэх, хүмүүстэй аль болох харилцахаас татгалзах, улс төрийн карьераа дуусгах зэрэг олон асуудал үүссэн. Дээр дурдсан сөрөг үр дагаврууд нь зөвхөн эмэгтэйчүүдэд бус нөхөр, хамтран амьдрагч, үр хүүхдүүд, ажлын хамтрагч нарт давхар нөлөөлдөг аж.

Хүснэгт 8. Эмэгтэйчүүдийн эрхийн зөрчилд нөлөөлөх хүчин зүйлүүд, хувиар /n=421/

Хүчин зүйлс	F хязгаарын утга	P критик утга	Статистикийн хувьд ялгаатай эсэх
Сонгогчдын улс төрийн боловсрол сул	3.659	0.006	$p < .01$
Иргэдийн хүний эрхийн талаарх ойлголт тааруу	3.214	0.013	$p < .05$
Хүний эрхийг хамгаалахад чиглэсэн эрх зүйн орчин хангалтгүй	3.276	0.012	$p < .05$
Салсан, бэлэвсэн эсвэл ганц бие	3.214	0.013	$p < .05$
Гэр бүлийн санхүүгийн чадавх сул	2.544	0.039	$p < .05$
Сонгогчдын жендэрийн хэвшмэл үзэлтэй байх	2.566	0.038	$p < .05$

Судалгаагаар эмэгтэйчүүдийн эрхийн зөрчилд ямар хүчин зүйл нөлөөтэй болохыг судлахад 36.5 хувь нь сонгогчдын улс төрийн боловсрол сул, 32.7 хувь нь хүний эрхийг хамгаалахад чиглэсэн эрх зүйн орчин хангалтгүй, 32.1 хувь нь иргэдийн хүний эрхийн талаарх ойлголт мэдлэг тааруу болохыг баталсан⁹.

Судалгаанд оролцогчийн үзэл бодлоор шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжихэд дараах асуудлыг шийдвэрлэх нэн шаардлагатай байна. Үүнд:

- Олон нийтийн хүний эрх, жендэрийн талаарх ойлголт мэдлэгийг нэмэгдүүлэх;
- Сонгогчдын боловсролыг нэмэгдүүлэх ажлын хүрээнд жендэрийн хэвшмэл үзлийн талаар тодорхой арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулах;
- Намуудын удирдлагын зүгээс Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах хуулийг хэрэгжүүлэх хүсэл зоригтой байх;
- Улс төрийн намууд шинэ залуу гишүүдийг дэмжих, чадавхжуулах чиглэлээр олон талт хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх;
- Улс төрийн намуудын хамтран эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх чиглэлээр уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулах;
- Улс төрийн намуудын квотод тавьж буй шалгуур үзүүлэлтүүдийг эргэн харах, санхүүгийн боломжгүй байгаа эмэгтэйчүүдэд дэмжлэг үзүүлэх;
- Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн манлайллыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр чадавх бэхжүүлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх;
- Сонгуулийн тогтолцоог эргэн харах, оновчтой тэгш оролцоог хангасан тогтолцоог яаралтай хэрэгжүүлэх.

⁸ Тайлбар: *** $p < .01$, ** $p < .05$, * $p < .1$

⁹ Сонгуулийн үйл явцад эмэгтэйчүүдийн эрхийн зөрчилд сонгогчдын улс төрийн боловсрол сул ($p = .006$, $p < .01$) байдал маш хүчтэй нөлөөлдөг байна. Харин иргэдийн ойлголт, мэдлэг тааруу ($p = .013$, $p < .05$), эрх зүйн орчин хангалтгүй ($p = .012$, $p < .05$), гэр бүлийн хувьд салсан, бэлэвсэн эсвэл ганц бие ($p = .013$, $p < .05$), санхүүгийн чадавх сул ($p = .039$, $p < .05$), иргэдийн хэвшмэл үзэл ($p = .038$, $p < .05$) зэрэг нь тодорхой хэмжээнд нөлөөлдөг болохыг судалгаагаар тогтоогдов.

ДҮГНЭЛТ

Тайланд дурдагдсан гол үр дүнгүүдийг судалгааны ерөнхий дөрвөн зорилтын дагуу дүгнэн авч үзвэл:

Зорилт 1. *Нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн улс төрийн амьдралын туршлага, оролцоог судалсан.*

- Судалгаанд хамрагдсан нийт оролцогчдын 88.3 хувь нь МАН болон АН гишүүнчлэлтэй бөгөөд тэдний 76 орчим хувь нь жирийн гишүүн байв. Улс төрийн үйл ажиллагаанд 3 эмэгтэй тутмын нэг нь 11 жилээс дээш идэвхтэй оролцож байгаагаас үзэхэд эмэгтэйчүүд улс төрийн туршлагатай болохыг батлан харуулж байна.
- Судалгаанд оролцогч нөлөө бүхий намын гишүүдийн 40 орчим хувь нь нам дотроо 20-40 хувийн квотыг тогтоон эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлж буйг хүлээн зөвшөөрсөн. Гэвч бусад намуудын тухайд квот тогтоох ажил хэрэгжихгүй байгаа нь Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, Улс төрийн намын тухай хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байгааг илтгэнэ. Хэдийгээр нөлөө бүхий улс төрийн намууд квот тогтоон тодорхой шалгуур үзүүлэлтүүдээр эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлэхийг хичээж байгаа ч шинээр орж буй эмэгтэйчүүдэд боломж харагдахгүй байна.
- Аймаг, нийслэлийн ИТХ-д эмэгтэйчүүдийн өрсөлдөх боломж бага, харин сум, дүүргийн ИТХ-д боломж их байгаа нь судалгааны үр дүнгээс харагдсан. ИТХ-ын сонгуульд ялалт байгуулсан нийт эмэгтэйчүүдийн 71.7 хувь нь нэг л удаа, харин 13.5 хувь нь 2 удаа сонгогдсон байгаа нь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн карьер төдийлэн амжилтгүй, тогтворгүй байна. Эмэгтэйчүүд сонгуульд нэг удаа нэр дэвшээд дахин нэр дэвших талаар бодохгүй байгаа нь улс төрийн намын дотоод зохион байгуулалт байхгүй, намын удирдлагын дэмжлэг сул, сонгуульд зарцуулах мөнгөгүй, нам доторх эрэгтэйчүүдийн сөрөг хандлага, олон нийтийн гүтгэлэг, хардалт, дайралт зэрэг хүчин зүйлүүдээс шалтгаалдаг байна.
- Шинжилгээний загвараар орон нутгийн сонгуульд эмэгтэйчүүдийн оролцоход тэдний нас залуу байх, гэрлэлтийн баталгаатай, намын гишүүнчлэлтэй, төрийн байгууллагад ажилладаг, тухайн амьдарч буй орон нутагтаа тогтвор суурьшилтай 8-аас дээш жил амьдарсан байдал зэрэг хүчин зүйлүүд нөлөөлж байна.
- Олон нийтийн зүгээс эмэгтэйчүүдийг улс төрийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй орж ажиллахад анхны жилүүдэд дэмжиж байгаад 3 дахь жилээс дэмжихгүй, үл тоох хандлагыг гаргадаг байна. Асуулга судалгаагаар эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог 18-44 нас болон 55 дээш насны эмэгтэйчүүд, 45-55 насны эрэгтэйчүүд илүү дэмждэг байна.

Зорилт 2. *Нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн хүний эрх ба жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэгийг тодорхойлов.*

- Улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож буй эмэгтэйчүүдийн хүний эрхийн зөрчил, жендэрийн талаарх мэдлэг ойлголт сул, эрх нь зөрчигдсөн тохиолдолд хаана, хэнд хандахаа мэдэхгүй байгаа нь судалгаагаар тогтоогдсон.

Зорилт 3. Сонгуулийн явцад нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд тулгарсан хүний эрхийн зөрчил, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэсэн талаар тодруулав.

- Сонгуулийн явцад олон нийтийн зүгээс нэр хүндэд нь халдах, хэл амаар доромжлох, хардах, гүтгэх асуудалтай тулгарч байсан ба тухайн нөхцөл байдлыг өөрөө л сэтгэл зүйгээр даван туулсан байв. Олон нийтийн зүгээс хүндрэл, бэрхшээлтэй тулгарсан нийт 421 оролцогчдын 62.1 хувь нь гомдол гаргаагүй бол дөнгөж 3 эмэгтэй л шүүхийн байгууллагад хандаж асуудлаа шийдвэрлүүлсэн байна. Эндээс үзэхэд санхүүгийн нөхцөл байдал сул, олон нийтийн жендэрийн талаарх ойлголт мэдлэг тааруу, сонгогчдын боловсрол доогуур, жендэр, эмэгтэй хүний талаарх хэвшмэл үзэл нь эмэгтэйчүүдийн эрхийн зөрчилд мэдэгдэхүйц нөлөө үзүүлж буй нь шинжилгээгээр тогтоогдсон.
- Судалгааны үр дүнгээс харахад 11-ээс дээш жил улс төрийн амьдралд идэвхтэй оролцож буй эмэгтэйчүүдэд үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх, нэр төр, алдар хүндэд нь халдахгүй байх, төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрх хамгийн ихээр зөрчигдсөн бөгөөд эдгээр зөрчлүүдийг гол төлөв эрэгтэй сонгогчид, хамтран нэр дэвшигчдийн зүгээс үйлдэгдсэн байна. Бэлгийн дарамтад өртсөн оролцогчдын хувьд энэ төрлийн зөрчлийн 50-иас дээш хувийг намын удирдлагын зүгээс үйлдсэн байна.

Судалгааны үр дүнд суурилан дараах саналуудыг хүргүүлж байна. Үүнд:

- Улс төрийн намуудад, ялангуяа шинээр байгуулагдсан намуудын удирдлагын түвшинд эмэгтэйчүүдэд зориулсан 20-40 хувийн квот тогтоох чиглэлээр уулзалт, хэлэлцүүлэгийг зохион байгуулах;
- Квотын дагуу эмэгтэйчүүдэд тавигдах улс төрийн намуудын шалгуур үзүүлэлтүүдийг эргэн харахад чиглэсэн зөвлөмжийг хүргүүлэх;
- Аймаг, нийслэлийн ИТХ-ын сонгуульд нэр дэвших квотыг нэмэгдүүлэх, эмэгтэйчүүдийг татан оролцуулах;
- Сонгогчдын боловсролыг дээшлүүлэх чиглэлээр олон нийтэд зориулан хүний эрх, эрхийн зөрчил, жендэрийн талаар шторк, мэдээллийн хуудас, нэвтрүүлгийг бэлтгэн мэдээллийн олон талт эх сурвалжаар дамжуулан хүргэх;
- Улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож буй эмэгтэйчүүдийн хүний эрх, эрхийн зөрчил, жендэрийн талаарх ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх зорилгоор тэдний хэрэгцээ, онцлогт тохирсон сургалтуудыг танхим болон цахимаар зохион байгуулах;
- Улс төрийн намуудын үйл ажиллагаанд жендэрийн аудит хийх санал санаачилгыг гаргах, хэрэгжүүлэх;
- Улс төрийн үйл ажиллагаанд эрх нь зөрчигдсөн тохиолдолд хаана, хэнд хандах талаар мэдээллийг агуулсан товхимол гарган нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд хүргүүлэх.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ

1. УИХ. (2020, 01 30). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from Аймаг, Нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хууль: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=15125>
2. УИХ. (2020, 05 13). *Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем*. Retrieved from "Алсын хараа-2050" Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого батлах тухай: <https://legalinfo.mn/mn/detail/15406>
3. ЖҮХ. (2020). *Монгол улс: Жендэрийн тэгш байдлын өнөөгийн түвшин*. Улаанбаатар.
4. ҮСХ. (2021, 08 10). Монгол улсын статистикийн эмхэтгэл-2020. Улаанбаатар, Монгол.
5. ХЭҮК. (2021, 10 15). 2012, 2016, 2020 оны ээлжит Улсын Их Хурал болон Орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн жендэрийн тэгш байдлын мэдээллийн танилцуулга. Улаанбаатар хот, Улаанбаатар хот, Монгол.
6. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл. (2021, 11 01). Хариу хүргүүлэх тухай. Улаанбаатар, Монгол.
7. IPU. (2021). *Inter-Parliamentary Union*. Retrieved from Woman in parliament in 2021: <https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality>